

ДИНАМІЧНІ АСПЕКТИ ФРАЗОТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМУ

Важливою характеристикою фразеологічного складу мови є загальна міра фразеотворчої активності компонентів (середня кількість фразеологічних одиниць (ФО), утворених з участю одного повнозначного компонента). У зв'язку з цим особливий інтерес у рамках нашого дослідження викликає вивчення змін у складі активних у фразеотворчому відношенні компонентів у процесі розвитку фразеологічного складу сучасної німецької мови.

У нашому дослідженні здійснюється спроба діахронічного аналізу фразеологічного складу німецької мови в межах останніх двох століть, тобто в період існування сучасної німецької літературної мови. У роботі виділяються три синхронних зрізи, які підлягають діахронічному аналізу: 1) кінець 18 - початок 19 ст., 2) середина - кінець 19 ст., 3) кінець 20 ст. Виділення саме цих часових зрізів пояснюється такими причинами: 1) становлення та розвиток німецької фразеології в 19 столітті є цікавим з точки зору завершеності на той час формування німецької національної літературної мови; значні зміни в суспільному та економічному розвитку Німеччини протягом 19-20 століть активізували появу нових фразеологічних одиниць; 2) особливого значення набуває вивчення розвитку фразеології сучасної німецької мови відповідно до періодизації її історії з 1650 року до теперішнього часу.

Матеріалом дослідження служать ФО, які вибрані з тлумачних словників 19 століття та з лексикографічних джерел кінця 20 століття. Для верифікації мовних фактів ми використовуємо тлумачні словники німецької

мови: словник Й.Г.Кампе [5], словник К.Ф.В.Вандера [8], словники серії „Duden“ за редакцією Г.Дроздовського [6, 7].

Слідом за А.Д.Райхштейном ми розрізняємо високочастотні, середньочастотні та низькочастотні фразеологічні компоненти (ФК), межа між якими приймається умовно: низькочастотні компоненти наявні в 1-5 ФО, середньочастотні в 6-20 ФО, високочастотні в більш, ніж 20 ФО [3: 92].

Подвійний антропоцентризм фразеології виявляється у використанні в якості частотних компонентів ФО слів, які позначають частини тіла людини, а також навколишнє середовище. Серед 23 частотних та середньочастотних лексем у складі ФО початку 19 століття нараховується 13 лексичних соматизмів. За даними словника серії Duden серед 73 середньочастотних і високочастотних ФК нараховується 21 лексичний соматизм. Причини такої високої продуктивності лексем-соматизмів у якості компонентів ФО ми бачимо в прозорості образів, експресивності та надійній декодованості створених на їхній основі ФО. Кількість високочастотних та середньочастотних ФК збільшилася в 3 рази, що свідчить про регулярність процесів фразеотворення. Це свідчить про збільшення в процесі розвитку ступеня регулярності фразеологічного складу сучасної німецької мови, оскільки “висока доля фразеологізмів, ядро значення яких сконцентроване в опорних – фразеологічно зв’язаних конститuentах, свідчить про підвищення регулярності фразеологічної системи, тому що фразеологічний зв’язок значення є фактором підвищення серійності фразеотворення” [2: 47].

У процесі розвитку фразеологічного складу значно розширилась тематична віднесеність середньочастотних компонентів. Серед них домінують конкретні імена, що позначають частини тіла людини та екологічне середовище, елементи побуту, продукти духовної і матеріальної діяльності [3, 4]. Таким чином, фразеологічна номінація базується на міцному фундаменті активних у фразеотворчому відношенні компонентів.

Існує пряма залежність між фразеотворчою активністю ФК та їхньою частотністю в мові: найбільш частотні лексеми належать до основного словникового складу і виявляють найвищу фразеотворчу активність. Такі ФК в основному стилістично нейтральні. До їхнього складу не входять територіально та соціально-марковані компоненти. Безпосередній зв'язок між семантичною структурою слова та його фразеотворчою потенцією уже згадувався в лінгвістичній літературі. Серед названих середньо- та високочастотних ФК переважають іменники, які позначають життєво важливі предмети та поняття. Чим конкретніше уявлення, яке відображається прямим значенням одиниці, тим наочнішим і яскравішим буде образ. Образно-експресивні потенції іменників значно вищі за дієслівні. Це компенсується більш інтенсивним розвитком німецьких дієслівних фразеологізмів [1, 3].

До високо- та середньочастотних ФК не входять унікальні компоненти, а також лексеми з обмеженою сполучуваністю. Кількість ФО з такими компонентами незначна у фразеологічному складі трьох синхронних зрізів. На сучасному етапі розвитку фразеології до середньочастотних ФК ввійшли абстрактні імена, слова, що позначають уявні поняття: *die Welt, der Hintergrund, der Gott, die Hölle, der Teufel*.

Фразеотворчі потенції ФК відрізняються на різних часових зрізах. Фразеологічна активність окремих компонентів зростає поступово, наприклад: *Campe – Duden: das Brot 4 – 8; das Fell 3 – 9; die Haut 15 – 18; der Hase 2 – 7*. Фразотворча активність значної кількості ФК різко підвищилася: *das Auge 33 – 55; der Finger 9 – 33; das Blut 5 – 20; der Boden 4 – 20; der Fisch 1 – 9; das Ei 2 – 15; die Hose 3 – 17; der Himmel 4 – 16*. Підвищення фразеотворчої активності значної кількості ФК підтверджує тенденцію до збільшення регулярності фразеологічної системи, тому що вища фразеотворча активність конститuentів знижує лексичну різноманітність, що говорить про регулярність фразеологічної системи [2: 47].

Будь-який об'єкт дійсності є практично невичерпним за своїм змістом. Так, наприклад, характеризуються регулярністю змінні словесні комплекси з компонентом *Hut*. В основі ФО з ФК *Hut*, зареєстрованих в словнику Кампе, – метафоричне переосмислення. Актуалізуються наступні фразеосеми: *der Hut* – символ єднання: *viele Köpfe unter einen Hut bringen wollen (sie einig, eines Sinnes machen wollen)*; *der Hut* – символ панування, пріоритету: *die Frau hat den Hut (d.h. die Herrschaft)*; *der Hut* як синонім слова *der Kopf*: *es fehlt ihm unter dem Hute, oder es ist unter dem Hute nicht richtig (sein Verstand ist zerrüttet, er ist verrückt), er muss einen Vogel unter dem Hut haben (sagt man von einem, welcher unhöflicher Weise in eines andern Gegenwart den Hut aufbehält, oder ihn nicht mit Abnehmung des Hutes grüßt)*. У наш час у ФО з даним фразеологічним компонентом актуалізуються: фразеосема *der Hut* – символ єдності: *unter einen Hut bringen, unter einen Hut kommen*; метафоричне значення *Kopf* актуалізується у фразеологічних неологізмах: *eins auf den Hut kriegen, bekommen; jmdm. eins auf den Hut geben*. Фразеосема *der Hut* – символ панування деактуалізувалась, внаслідок чого ФО *den Hut haben* перейшла до розряду архаїзмів. Розширення асоціативних зв'язків цього ФК перейшло на бік метонімічного переосмислення, про що свідчать неологізми: *seinen Hut nehmen (müssen)*; *vor jmdm., etw. den Hut (ab)ziehen/(ab)nehmen*; *da geht einem der Hut hoch*. Фразеологічна активність ФК у процесі розвитку сприяє актуалізації різноманітних семантичних ознак, що входять до семантичної структури денотативного значення лексеми, що, в свою чергу, зумовлює високий ступінь абстракції від предметно-логічного значення.

Як свідчить матеріал, номенклатурний склад високо- та середньочастотних компонентів відносно стабільний. Межа між „центром“ та „периферією“ історично рухома. Так, в словнику Кампе не зареєстровані ФО з ФК *das Hemd, der Atem*. В Duden кодифікуються 10 ФО з ФК *das Hemd* та 8 ФО з ФК *der Atem*. Ці ФК в наш час входять до розряду середньочастотних.

Поряд із збільшенням фразеологічної активності значної частини компонентів ФО спостерігається і протилежний процес – зниження фразеологічної активності окремих компонентів ФО. Наприклад: *Campe* – Duden: *die Ader* 4 - 1; *das Bad* 4 – 1; *die Bank* 8 – 2; *die Feder* 9 – 3; *das Handwerk* 8 – 3; *die Tafel* 5 – 1; *das Maul* 35 – 26.

Таким чином, розряд активної в фразеотворчому відношенні лексики за досліджуваний період значно розширився, змінюється і семний склад ФК, який актуалізується у фразеологічній семантиці. Кількість високо- та середньочастотних фразеологічних компонентів зросла більш ніж в три рази, що свідчить про регулярність процесів фразотворення. До високочастотних компонентів відносяться переважно соматизми. Тематична належність середньочастотних компонентів ФО значно розширилась. Спостерігається зростання фразеологічної активності значної кількості фразеологічних компонентів. Номенклатурний склад високо- та середньочастотних компонентів є відносно стабільним. Динамічні процеси в розвитку фразеології створюють нові зв'язки між елементами його центру та периферії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Денисова О.И. Регулярность фразообразовательных процессов в современном немецком языке: Дис. ... канд. филол.наук. - М., 1983. - 208 с.
2. Добровольский Д.О. Функционирование и развитие устойчивых словесных комплексов, имеющих в своем составе компоненты-имена родства, в языке новоанглийского периода (19-20вв.): Дис. ...канд. филол.наук. – М., 1984. – 321 с.
3. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. - М.: Высш.шк., 1980. - 141 с.
4. Ройзензон Л.И. О понятии «фольклорная фразеология» // Проблемы

- устойчивости и вариативности ФЕ. - Тула, 1968. - С. 78-81.
5. Campe H.-J. Wörterbuch der deutschen Sprache. - Braunschweig Schulbuchhandlung. 1807-1811. - Bd. 1. -1023 S.; Bd. 2. - 1116 S.; Bd. 3. - 908 S.; Bd. 4. - 940 S.; Bd. 5. - 977 S.; Bd. 6. - 673 S.
 6. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bänden / Hrsg. und bearb. vom wissenschaftl. Rat u. d. Mitarb. der Dudenred. unter Leitung von G. Drosdowski. – Mannheim, Wien, Zürich: Bibliographisches Institut. Dudenverlag, 1976-1981. – 2992 S.
 7. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Bearbeitet von Günther Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht. Duden Bd. 11. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 1992. – 864 S.
 8. Wander K.-J. Deutsches Sprichwörterlexikon. Leipzig: Brockhausverlag, 1867-1876. - Bd. I. - 776 S.; Bd. 2. - 768 S.; Bd. 3. - 752 S.; Bd. 4. - 730 S.; Bd. 5. - 736 S.; Bd. 6. - 760 S.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются динамические аспекты фразообразовательной активности компонентов фразеологических единиц. Особый интерес в рамках исследования представляет изучение изменений в составе активных во фразообразовательном отношении компонентов в процессе развития фразеологического состава современного немецкого языка.